

**РЕЦЕНЗІЯ**  
**на дисертаційну роботу**  
**Тоцької Софії Ігорівни**  
**на тему: «Запорізька область в умовах Революції Гідності та**  
**розгортання агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 –**  
**травень 2014 рр.)», представлену на здобуття наукового ступеня доктора**  
**філософії**  
**за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

**Актуальність теми дисертаційного дослідження.** Тема дисертаційного дослідження Софії Тоцької є надзвичайно актуальною з огляду на її тісний зв'язок із ключовими переломними подіями новітньої історії України. Революція Гідності не лише спричинила глибокі суспільно-політичні трансформації, але й стала символом боротьби за демократичні цінності, гідність, свободу та європейський вибір. У цьому контексті Запорізька область, як стратегічно важливий регіон із потужним промисловим потенціалом, виявилася важливим учасником загальнонаціонального спротиву авторитарному режиму В. Януковича.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю детального аналізу особливостей розвитку подій у регіональному вимірі, зокрема – активності протестного руху, динаміки громадянської мобілізації, ролі місцевих еліт, а також специфіки конфлікту між проєвропейськими та проросійськими силами. Особливого значення набуває вивчення реакції Запоріжжя на події в Києві, підтримки місцевими громадами ідей Євромайдану.

У світлі анексії Криму та початку військової агресії РФ проти України у 2014 р. Запорізька область стала не лише прикордонною територією зони бойових дій, а й форпостом стабільності та оборони. Аналіз проявів сепаратизму на місцевому рівні, дій проросійських груп та засобів протидії їм з боку держави і громадянського суспільства є важливим для формування ефективних стратегій національної безпеки. Водночас дослідження дозволяє спростувати низку російських імперських наративів щодо Запорізького регіону, зокрема – твердження про «відсутність української ідентичності» або «історичну приналежність» цих територій до Росії.

Дисертація є актуальною і з погляду на сучасний контекст повномасштабної російсько-української війни. Переосмислення подій 2013–2014 рр. з урахуванням воєнного досвіду останніх років дозволяє краще зрозуміти механізми мобілізації суспільства, роль локальних ініціатив, а також трансформацію національної ідентичності. Невідкладність наукового осмислення подій того періоду пов'язана також із необхідністю збереження пам'яті про спротив, систематизації свідчень очевидців, формування цілісного наративу українського опору як основи для історичної політики держави.

Отже, обрана тематика є актуальною як з наукової, так і з суспільно-політичної точки зору, і сприяє глибшому розумінню регіонального виміру Революції Гідності та початкового етапу російської агресії, що має велике значення для формування національної пам'яті, зміцнення державності та протидії сучасним викликам безпеці. У науково-практичному вимірі відсутність в історіографії спеціальних праць, присвячених цій проблемі, вимагає створення комплексних досліджень, які б уможливили складання повної картини явища у сучасній історичній науці.

**Оцінка змісту дисертації та її основних положень.** Дисертаційне дослідження характеризується логічністю викладення матеріалу та чіткістю вирішення поставлених завдань. Здійснено ґрунтовний аналіз загального рівня наукової розробки теми та її окремих аспектів, всебічно охарактеризовано наявну джерельну базу. Авторка продемонструвала вміння оперувати великою кількістю фактичних історичних даних, застосовувати для їх систематизації комплекс загальнонаукових та спеціальних історичних методів. Робота виконана на підставі широкого корпусу документів, які мають високий інформативний рівень. Зроблені висновки ґрунтуються на опрацюванні досить великого кола джерел, що взагалі свідчить про належне виконання мети та завдань дослідження. Достовірність результатів, отриманих авторкою, забезпечується також аналізом великого обсягу фактичного матеріалу та дотриманням базових принципів наукового аналізу.

Текст дисертаційної роботи є композиційно струнким та логічно вивіреном. Структура дисертації є логічною, її хронологічні рамки та територіальні межі, мета і завдання цілком обґрунтовані.

Дисертаційне дослідження, присвячене вивченню подій Революції Гідності та початкового етапу агресії Російської Федерації проти України в межах Запорізької області в період з листопада 2013 року по травень 2014 року, є актуальним, змістовно наповненим і методологічно вивіреном науковим проєктом. Робота являє собою комплексний регіональний аналіз трансформацій українського суспільства в умовах революційної ситуації та початку збройного конфлікту, який поступово переріс у повномасштабну війну. Актуальність теми обумовлена потребою осмислення регіональних особливостей революційного процесу, ролі місцевих еліт, громадських ініціатив та специфіки реагування на гібридні форми зовнішнього втручання, які мали місце в межах Запорізької області.

Дисертація складається з трьох логічно структурованих розділів. Перший з них присвячений аналізу стану наукової розробки теми, джерельної бази та застосованих методів дослідження. У другому розділі розглядаються події Революції Гідності в регіональному розрізі, з акцентом на хронологію, ключових акторів та реакцію органів влади, місцевих громад і політичних сил. У третьому розділі проаналізовано розвиток подій, пов'язаних із початком агресії Російської Федерації, у тому числі через інформаційно-психологічні впливи, активізацію проросійських рухів, спроби дестабілізації ситуації, які потенційно могли призвести до реалізації кримського сценарію.

На рівні історіографічного аналізу авторка дослідження з'ясовує, що на момент написання дисертації відсутнє цілісне, глибоке й системне наукове вивчення перебігу Революції Гідності та початку російської агресії саме у Запорізькому регіоні. Вона аргументовано окреслює основні групи наукової літератури, зокрема праці, присвячені загальнонаціональним процесам революції та війни, дослідження, що стосуються гібридних загроз, вивчення сепаратизму, публікації місцевих краєзнавців, журналістів, громадських діячів тощо. Важливим досягненням є проведений аналіз трансформації поняття сепаратизму в українській

і російській історіографії. Авторка демонструє, як після 2014 року поняття «сепаратизм» в українському дискурсі перестає бути абстрактною категорією, стаючи конкретною загрозою, пов'язаною з реальними діями на території держави, організованими за сприяння зовнішнього ворога.

Особливу увагу приділено розгалуженій джерельній базі, яка стала основою для об'єктивного відтворення ходу подій. Дисертантка активно використовує нормативно-правові документи, постанови центральних і місцевих органів влади, публікації в друкованих і електронних ЗМІ, матеріали соціологічних досліджень, фотографії, відеозаписи, речові джерела (зокрема листівки, агітаційну продукцію), а також унікальні усноісторичні свідчення очевидців, активістів, представників місцевої влади, журналістів і громадських діячів. Зібрані інтерв'ю відображають широкий спектр суспільних настроїв і дають змогу реконструювати внутрішні механізми функціонування місцевих протестних ініціатив, реакцію владних структур, а також процеси радикалізації чи, навпаки, стримування протестів. Значна частина джерел отримана в польових умовах, у результаті самостійного збору авторкою матеріалу, що є свідченням глибокого емпіричного підґрунтя дослідження.

Наукова новизна дисертації полягає в запропонованому регіональному підході до вивчення Революції Гідності та початку війни. Авторка доводить, що Запорізька область була ключовим регіоном, де схрещувалися впливи різних інформаційних векторів. Завдяки цьому регіон став ареною зіткнення наративів – проросійського та проєвропейського, що наочно демонструє складність і багатогранність процесів, які охопили Україну після 2013 року. У роботі докладно проаналізовано позицію органів влади, політичних партій, громадських організацій і населення в містах Запоріжжя, Бердянськ, Мелітополь, Василівка, Енергодар, Пологи.

Дисертація демонструє, що в Запорізькій області державна адміністрація, зокрема її очільники – голова ОДА О. Пеклушенко, голова облради В. Межейко та міський голова Запоріжжя О. Сін, відігравали значну роль у підтримці проросійських тенденцій, зокрема в організації антимайдану, розгоні

проукраїнських мітингів, а також створенні атмосферного тиску на опозиційно налаштованих громадян. Однак, попри спроби дестабілізації, розширення впливу проросійських сил, реалізувати в регіоні сценарій, подібний до кримського або донецького, не вдалося. Це стало можливим завдяки мобілізації громадянського суспільства, спротиву патріотичних сил, активізації волонтерських і ветеранських ініціатив, а також вчасному реагуванню центральної влади.

Методологічна база дослідження характеризується комплексним підходом. Авторка вдало поєднує традиційні історичні методи (хронологічний, порівняльний, проблемно-тематичний) із новітніми підходами, зокрема усною історією, мікроісторією, дискурс-аналізом, регіональними студіями. Застосування принципів об'єктивності, історизму, ціннісного підходу дозволяє уникнути ідеологічної заангажованості, яка властива частині наявної публіцистичної літератури, та забезпечити наукову неупередженість аналізу.

У підсумку дисертація формує цілісну картину подій у Запорізькій області в контексті загальноукраїнських трансформацій 2013–2014 років. Вона є важливим внеском у формування регіональної історичної пам'яті, боротьбу з російськими дезінформаційними наративами та наукову реконструкцію складних процесів, що відбувалися в умовах революції та початку війни. Робота має вагоме значення для фахівців у галузі новітньої історії України, політологів, соціологів, а також для державних органів, зацікавлених у вивченні досвіду спротиву гібридним загрозам.

З огляду на викладене, слід підкреслити, що дисертація є високопрофесійним дослідженням із чітко окресленою метою, сучасними підходами до аналізу джерел і проблематики, оригінальними висновками. Вона відкриває нові перспективи для подальших наукових розвідок у сфері вивчення революційних змін в Україні, локальної історії, міжрегіональних взаємодій і досвіду запобігання сепаратизму.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою одержано важливі висновки, які були належним чином обґрунтовані, а їх достовірність забезпечується представницьким комплексом документів і матеріалів, а також сукупністю методів, на основі яких виконано дисертацію. Дослідження пройшло достатню апробацію у публікаціях автора та у його виступах на наукових конференціях.

Позитивно оцінюючи наукову працю, необхідно відзначити, що окремі положення роботи мають дискусійний характер та потребують уточнень або додаткової аргументації:

1. У цілому дисертаційне дослідження справляє позитивне враження, однак у деяких фрагментах спостерігається тенденція до надмірної персоніфікації колективних суб'єктів, що певною мірою спрощує складність суспільно-політичних процесів. Зокрема, в твердженні: «На завершальному етапі Революції Гідності майданівці м. Запоріжжя зрозуміли, що потрібно не дати проросійським силам відродитися» (с. 104), протестний рух постає як єдина суб'єктна воля, позбавлена внутрішньої диференціації. Доцільним було б уникати узагальнень, які редукують складну соціальну динаміку до унітарних акторів із чітко визначеною мотивацією.

2. Однією із безсумнівних переваг дисертації є ретельно відтворена хроніка подій, що ґрунтується на широкому колі джерел, включно з маловідомими або раніше не введеними до наукового обігу. Водночас, у низці епізодів надмірна увага до фактологічної деталізації, особливо в описі локальних подій та реакцій окремих акторів, призводить до зменшення питомої ваги узагальнень та концептуальних висновків. Дослідження лише виграло б від більш системного залучення інструментів аналізу структурних закономірностей, типологізації явищ і формулювання проміжних або порівняльних висновків.

3. Цікавим елементом методологічного вступу є спроба осмислення поняття «революція» в широкому історичному контексті із залученням прикладів із всесвітньої історії. Водночас ця складова не була задекларована як окреме завдання дослідження, а її поява в межах загальної методологічної рамки виглядає фрагментарною. Подібний теоретичний екскурс заслуговує на глибше опрацювання або ж потребує окремої аргументації щодо його доречності в межах регіонального дослідження подій Революції Гідності та початкового етапу війни.

4. З огляду на те, що одним із напрямів джерелознавчої роботи авторки стало вивчення матеріалів, оприлюднених у соціальних мережах, доцільним було б ширше задіяти міждисциплінарний методологічний апарат, розроблений у межах

цифрової історії та суміжних дисциплін (Media Studies, Digital Humanities), що передбачають зокрема аналіз візуальної культури, політичної реклами, мемів, цифрової комунікації тощо. Застосування спеціалізованих методів аналізу контенту соціальних мереж (наприклад, критичний івент-аналіз, контент-аналіз, мережевий аналіз комунікацій) дозволило б поглибити інтерпретацію онлайн-матеріалів як специфічного типу історичних джерел, виявити закономірності їх поширення, впливу та рецепції в умовах гібридного інформаційного простору.

В цілому, дисертаційна робота С.І. Тоцької «Запорізька область в умовах Революції Гідності та розгортання агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.)» є завершеною науковою працею. Вона відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р.), а її авторка Тоцька Софія Ігорівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент,  
завідувач кафедри всесвітньої історії  
та міжнародних відносин Запорізького  
національного університету

Станіслав ЧЕРКАСОВ